

Redovisning av åtgärdsprogram för gotlandssäfferotplattmal, 2014 – 2018

Depressaria nemoella

Hotkategori: CR

Rapporten har upprättats av
Cecilia Käll, Länsstyrelsen i Uppsala län

Förord

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper är ett av flera verktyg för att nå det av riksdagen beslutade miljö kvalitetsmålet Ett rikt växt- och djurliv, och även de övriga sex ekosystemrelaterade miljö kvalitetsmålen.

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper bidrar även till att uppnå Aichimål 12 inom Konventionen för biologisk mångfald som handlar om att senast 2020 ha förbättrat hotade arters bevarandestatus och mål 15, delmål 15.5 i de Globala målen för hållbar utveckling om att hejda förlusten av biologisk mångfald och senast 2020 skydda och förebygga utrotning av hotade arter.

Åtgärdsprogrammet för gotlandssäfferotplattmal 2014 – 2018 har koordinerats nationellt av Länsstyrelsen i Uppsala län. Denna rapport är en redovisning till Naturvårdsverket av genomförda åtgärder och resultat från programperioden. Rapporten innehåller även förslag om programmets eventuella fortsättning.

De konkreta slutsatserna i rapporten speglar författarens bedömningar och är inte en självklar återspeglning av Naturvårdsverkets ställningstagande. Rapporten kommer att användas som ett underlag för Naturvårdsverkets beslut om åtgärdsprogrammets fortsättning.

Innehåll

FÖRORD	2
INNEHÅLL	3
SAMMANFATTNING	4
BAKGRUND	5
VISION OCH MÅL	6
Vision	6
Långsiktigt mål	6
Kortsiktigt mål	6
GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	8
Dialog och samverkan	8
Aktiva åtgärder i fält	8
Datainsamling och analyser	9
Kostnad av genomförda åtgärder	9
RESULTAT AV GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	10
SLUTSATSER	11
RAPPORTLISTA	12

Sammanfattning

Under åtgärdsperioden har riktade inventeringar och övervakningar utförts i Uppsala och Gotlands län samt åtgärder i Stockholm och Uppsala län. Inga fynd konstaterades på Gotland trots till synes lämpliga habitat. I Uppsala återfanns gotlandssäfferotplattmalen på tre lokaler. Det har även utförts en säfferotkartering i Östhammars kommun, vilken kan ligga till grund för planering av framtida åtgärder. Stockholms enda lokal Järsö har slåtrats, röjts på sly och efter detta betats av häst under säsongen 2016. Varken nya åtgärder eller inventeringsinsatser har därefter utförts. Fjärilsexperten Jan-Olov Björklund anser att det går utför för lokalen pga. igenväxning orsakat av ohävd sedan 2017 samt vildsvinsutfodring som förekommer intill lokalen. Uppsalas lokal Spökbacken har slåtrats årligen sedan 2015 samt även gallrats, röjts och stubbfrästs under 2017 och 2018 för att gynna säfferoten, lokal Raggarö f.d. golfbana har årligen slåtrats sedan 2016, lokal Söderkulla-vägen har haft anpassad vägslätter alla år i programperioden 2014-2018. Åtgärderna för dessa tre lokaler har finansierats genom ÅGP-medel, förutom slättern vid Spökbacken som bekostats via jordbrukarstöden. Utöver detta har lokal Havsvik slåtrats under hela programperioden, även detta finansierat av jordbrukarstöd. Alla fyra lokaler ser gynnsamma ut tack vare den återkommande skötseln och mängden säfferot ökar stadigt.

Östergötland, Kalmar och Södermanlands län har inte gjort några riktade inventeringar, endast ett fåtal på fritiden utan fynd. Här är det svårt att säga om arten kan finnas eller inte, det skulle behövas mer ingående inventeringar för att med säkerhet kunna säga.

Länsstyrelsen föreslår att Naturvårdsverket förlänger programmet i fem år samt ger Länsstyrelsen i uppdrag att uppdatera åtgärdstabellen. Motiveringen till detta är att bevarandestatusen för arten inte har förbättrats tillräckligt under programperioden. Arten har sannolikt en mycket liten populationsstorlek och löper stor risk att dö ut på grund av små värdväxtförekomster och stora mellanårsvariationer. Gotlandssäfferotplattmal har samma status på rödlistan 2005, 2010 och 2015, d.v.s. akut hotad (CR). Arten är endemisk för Sverige. Åtgärdsprogrammet är en förutsättning för att åtgärder ska genomföras och därmed förbättra artens bevarandestatus.

Bakgrund

Åtgärdsprogrammet för bevarande av gotlandssäfferotplattmal, *Depressaria nemolella*, är ett vägledande men inte legalt bindande åtgärdsprogram. Arten som beskrevs så sent som 1982 är en av vår fjärilsfaunas största doldisar. Den är bara känd från sin typlokal på östra Gotland, samt från tre närliggande lokaler vid Roslagskusten i Uppsala och Stockholms län. Trots eftersökningar på lämpliga lokaler både i Sverige och i stora delar av Europa har några ytterligare populationer av arten inte kunnat påträffas. Detta indikerar sannolikt att arten har ekologiska och biologiska krav som ännu inte är kända. Med dagens kunskapsläge uppskattas de kända populationerna till några hundratal individer vardera, i värsta fall vid kraftiga populationssvackor endast några få tiotal reproducerande individer. Arten klassas som Akut hotad (CR). Gotlandssäfferotplattmalen tycks vara knuten till havsnära kalkrika marker med värdväxten säfferot, *Seseli libanotis*. Den kalkgynnade växten trivs på öppen mineraljord och man finner den på marginalmarker utefter vägar, i grustäcker, åkerkanter och bryn samt torra backar och torrängar. Den tål inte igenväxning eller hårt bete och var tidigare sannolikt vanligare i det mera småbrukade och omväxlande jordbrukslandskapet. Bristen på lämpliga habitat där säfferot växer i större bestånd på mikroklimatiskt gynnsamma lokaler ses därför i dag som det största hotet mot gotlandssäfferotplattmalen.

Åtgärdsprogrammet för gotlandssäfferotplattmal gäller 2014-2018, vilken var en förläggning av den första programperioden 2009-2013. Programmet berör sex län, i varierande omfattning. De län som framför allt berörs är Stockholms, Uppsala och Gotlands län där det finns eller har funnits kända lokaler för fjärilen. För länen Södermanlands, Östergötlands och Kalmar län föreslogs i programmet inventeringar av potentiella lokaler.

Denna slutredovisning baseras på diskussioner med berörda länsstyrelser, Upplandsstiftelsen samt de båda fjärilsexperterna Jan-Olov Björklund och Nils Hydén.

Vision och mål

Den vision och de mål som nämns i åtgärdsprogrammet för gotlandssäfferotplattmal 2014–2018 lyder:

Vision

Med dagens två isolerade förekomster kan gotlandssäfferotplattmalen betraktas som en av vår faunas mest sällsynta och hotade arter. För att uppnå en gynnsam bevarandestatus krävs att det återskapas ett ekologiskt fungerande pärlband av miljöer inom de nu kända områdena där arten förekommer. Detta betyder att arten bör finnas på minst 20 lokaler i landet, varav minst 10 lokaler sammanlagt i Uppsala och Stockholms län och minst 10 lokaler på Gotland. Detta skulle även betyda att många andra arter som har sitt livsutrymme i denna typ av miljö på sikt kommer att gynnas.

Bristanalys

Många förekomstlokaler med säfferot befinner sig i en kraftig igenväxningssuccesion, som till exempel lokalen vid Liste ängar på Gotland. Jordbruk som hyst lämpliga förekomster av värdväxten har lagts ned, både i Uppsala och Stockholms län och på Gotland. Markerna har antingen överförts till produktionsskog eller till hårt betade marker, eller har exploaterats för bebyggelse och vägar. För att uppnå gynnsam bevarandestatus såväl för gotlandssäfferotplattmalen som för de naturtyper där arten förekommer krävs kraftfulla restaureringsinsatser. Bristen på lämpliga habitat ses som det största hotet mot arten och habitatarealen måste avsevärt utökas och dess kvalitet förbättras.

Långsiktigt mål

Senast år 2025 bör arten finnas på >10 lokalområden och den reproducerande populationen inte understiga 2 000 individer. Detta är vad som krävs för att gotlandssäfferotplattmalen inte längre ska uppfylla IUCN:s kriterier för att vara nationellt hotad, det vill säga ej vara Akut hotad (CR), Starkt hotad (EN) eller Sårbar (VU). Förhoppningsvis betyder det även att artens klassificering på den nationella rödlistan kan ändras från Akut hotad (CR) till hänsynskrävande (NT). Den givna begränsningen som utbredningen och naturtypen har kan dock innebära att arten inte kommer att kunna avföras helt från den svenska rödlistan.

Kortsiktigt mål

Senast 2013 består det sammanlagda svenska beståndet av minst 1000 fertila individer uppdelade på minst fem delpopulationer vardera i Uppsala och Stockholms län och på Gotland. Detta ska nås genom:

- Kraftfulla restaurerings- och skötselinsatser på de kända lokalerna för att förbättra säfferotens status, samt för att restaurera större sammanhängande öppna marker på lokalerna. Sådana åtgärder måste utföras från och med år 2009.

- Restaurering av ytterligare minst åtta lokaler i landet (fyra i Uppsala och Stockholms län och fyra i Gotlands län) så att de är lämpliga för återetablering av gotlandssäfferotplattmal genom utsättning eller spontan spridning från närliggande lokaler (senast 2012). Nya lokaler bör därför i första hand skapas i närheten av befintliga populationer. En eventuell utsättning av arten till dessa nya lokaler ska ske senast 2013 under förutsättning att det finns tillräckliga kunskaper om lämpliga metoder för utsättning och att arten inte sprider sig spontant i tillräcklig omfattning.

Senast 2011 ska gotlandssäfferotplattmalens utbredningsområde vara känt. Populationsstorleken för de kända lokalerna ska vara klargjord. Detta ska nås genom:

- Fördjupade inventeringar av gotlandssäfferotplattmal på och runt de redan kända lokalerna i Gotlands, Uppsala och Stockholms län.
- Inventeringar på presumtiva lokaler efter ostkusten i Södermanlands, Östergötlands och Kalmar län.

Genomförda åtgärder

I det här avsnittet ges en kortfattad beskrivning av de åtgärder som har genomförts samt kostnader under åtgärdsprogrammets giltighetstid.

Dialog och samverkan

Uppsala län har haft mycket samverkan med Upplandsstiftelsen och flera privata markägare. En riktad rådgivning har utförts år 2016 för berörd markägare på Raggarö f.d. golfbana. Kostnad 2 500 kr.

Ett nationellt Lyncmöte med alla berörda län hölls i februari 2014 och ett nationellt fältnöte hölls i september 2016 i Uppsala. Under fältnötet besöktes alla kända lokaler i länet och totalt 9 deltagare från länsstyrelsen i Uppsala län, Stockholms län, Upplandsstiftelsen samt fjärilsexpert deltog. Ett regionalt fältnöte skedde i Uppsala våren 2017 med experter, andra aktörer, markägare och länsstyrelsen i Uppsala län. Kostnad 9 340 kr.

Länsstyrelsen i Gotlands län har haft ett föredrag om artens ekologi för berörd personal på länsstyrelsen, skogsstyrelsen och allmänhet med fjärilsrutor i dagfjärilsprojektet.

Aktiva åtgärder i fält

Stockholms län har 2016 utfört åtgärder på lokalen Järsö och därefter släppt på betesdjur. Åtgärdena bestod av röjning av 1,8 hektar och slåtter av 1 hektar igenväxt betesmark. Tyvärr har betet inte kunnat fortsätta senare år pga. markägarsynpunkter. Ingen uppföljning har gjorts för att se om åtgärdena har haft effekt. Kostnad 18 600 kr.

I Uppsala län har årligen anpassad vägs slåtter utförts längs med Söderkullavägen, innehållandes säfferot och gotlandssäfferotplattmal. Det rör sig om en vägsträcka på totalt 1 800 m där den anpassade slåttern utförs på 1 100 m. Denna vägsträcka ligger i anslutning till en annan dellokal vid namn Spökbacken som också har många fynd av säfferot och även viss andel fynd av fjärilen. Vägs slåttern har gett gott resultat med ökad andel säfferot. På Spökbacken har ängsslåtter utförts år 2015 till och med 2018 finansierat via jordbrukarstöden, samt så påbörjades det vinter 2015/16 en gallring som fortsattes och slutfördes under 2017. Under hösten 2018 har en stubbfräsning utförts i samma område på ca 100 stubbar. I Raggarö har ängarna på den f.d. golfbanan, ca 4 ha, slåtrats av markägarna (vilka har bytts ut vid ett tillfälle), från 2016 till 2018. Total kostnad 275 000 kr. I Havsvik har Upplandsstiftelsen årligen skött en äng med säfferot och fjäril i Natura-2000 området genom sen slåtter, även restaurerat och utökat ängen under årens lopp. Slåttern har finansierats via jordbrukarstöd.

Datainsamling och analyser

Uppsala län: Inventeringar på Spökbacken år 2015–2017 samt inventering hela Östhammars kommun 2015. På Spökbacken gjordes fynd av fjärilslarver samtliga år, emellertid endast fåtaliga. År 2015 hittades fem larver, år 2016 tre larver och 2017 återigen tre larver. Men förutsättningarna har förbättrats för varje år då en väl avvägd slåtter används. Inventeringen i Östhammar konstaterade fynd längsmed byvägen vid Havsvik och Raggarö f.d. golfbana, men lågindividtäthet. Emellertid är förutsättningarna bra så länge skötseln upprätthålls då det finns gott om säfferot på båda lokalerna. Inventeringen visade även att område Boda kan vara en potentiell lokal då den innehåller gott om säfferot men inga fynd av fjärilen. Kostnad 23 400 kr.

En kartering av säfferot utfördes 2016 inom lokalen Raggarö. År 2018 utfördes en basinventering för att förbättra kunskapen om hur artsammansättningen av kärlväxterna på ängen i Havsvik påverkas efter anpassad skötsel, i detta fall sen slåtter. För att få svar på detta måste uppföljning av inventeringen göras. Kostnad 14 500 kr.

Gotlands län: år 2016 har en inventering utförts utan fynd. Kostnad 35 000 kr.

Kostnad av genomförda åtgärder

Den totala kostnaden för genomförda åtgärder som bekostats via NV-ÅGP under programperioden 2014–2018 har uppgått till 378 340 kr (Tabell. 1). Utöver det har åtgärder som bekostats av andra finansiärer genomförts till en kostnad av 90 000 kr. De andra finansiärerna består av Jordbruksverkets jordbrukarstöd.

Åtgärd	2014	2015	2016	2017	2018	Totalt
Dialog & samverkan samt övergripande koordinering	0 kr	500 kr	7 700 kr	3 770 kr	0 kr	11 970 kr
Aktiva åtgärder i fält	21 170 kr	12 600 kr	49 820 kr	149 680 kr	60 200 kr	293 470 kr
Datainsamling & analyser	0 kr	15 700 kr	46 000 kr	3 700 kr	7 500 kr	72 900 kr
<i>Total uppskattad kostnad för åren 2014–2018</i>	21 170 kr	28 800 kr	103 520 kr	157 150 kr	67 700 kr	378 340 kr

Resultat av genomförda åtgärder

I Uppsala län har skötseln på de kända lokalerna under senare år anpassats efter gotlandssäfferotplattmalen och utvecklingen av artens livsmiljö har gått i positiv riktning. Vägslåttern på Söderkullavägen har gett gott resultat (se Rapport vägkantsslätter Söderkullavägen 2018). Andelen säfferot ökar stadigt och även övrig slåttergynnad örtvegetation samt så har den tidigare täta slyvegetationen minskat väsentligt. Restaureringsåtgärderna på Spökbacken har gjort området mer gynnsamt för fjärilen och förbättrat förutsättningarna för att slåtra fler ytor, vilket kommer ge stora fördelar framåt i tiden (se Rapport stubbfräsning Spökbacken 2018). Inventering av Havsvik och Raggarö golfbana (se Inventering lokaler i Östhammars kommun) visar att förutsättningarna ser bra ut så länge skötseln upprätthålls då det finns gott om säfferot på båda lokalerna, samt att en ökning av säfferot skett tack vare den anpassade skötseln. Inventeringen visade även att lokalen Boda kan vara ett potentiellt nytt område innehållandes hög artrikedom med mycket säfferot, i nuläget dock utan fynd av fjärilen.

I Stockholms län, lokal Järsö, har ingen uppföljning gjorts för att se om 2016 års åtgärder har haft effekt, men det borde åtminstone inte ha varit negativt för gotlandssäfferotplattmalen. Emellertid meddelar fjärilsexperten Jan-Olov Björklund att igenväxning åter pågår samt att den vildsvinsutfodring som sker i närheten av lokalen är ett stort problem.

Inventering på Gotland gav inga fynd trots att de utvalda områdena hade rätt förutsättningar med gott om säfferot. Ytterligare en noggrann inventering av Fårö önskas och behöver utföras innan det går att säga om fjärilen tycks ha försvunnit från ön.

Östergötland, Kalmar och Södermanlands län har inte gjort några riktade inventeringar, endast ett fåtal på fritiden utan fynd. Här är det svårt att säga om arten kan finnas eller inte, det skulle behövas mer ingående inventeringar för att med säkerhet kunna säga.

Slutsatser

Programmet bör förlängas men med uppdatering av åtgärdstabellen. Arten är en av Sveriges mest sällsynta och förmodligen den enda endemiska fjärilsarten vi har. Alla lokaler i Uppsala län har fått förbättrad status under åtgärdsperioden vad gäller värdväxtförekomster och lokalklimatiska förutsättningar men de kortsiktiga målen är långt ifrån uppnådda. Stockholms enda lokal har under åtgärdsperioden inte fått förbättrad status. Varje lokal förekomst av fjärilen är dock små eller mycket små och även fragmenterade vilket gör att artens framtid inte kan anses vara säkrad genom hittills utförda åtgärder. Utan åtgärdsprogram riskerar flertalet lokaler att förlora sin skötsel, eftersom markerna i sig själva inte är lönsamma, och det inte finns andra medel än ÅGP-medel till att finansiera skötseln. Det behövs dessutom en stor och riktad inventering av samtliga läns potentiella lokaler för att få en tydligare överblick över förutsättningarna för fjärilen på längre sikt, vilket skulle vara bra att göra gemensamt under nästa programperiod. Baserat på detta är det angeläget att programmet förlängas.

Rapportlista

Rapport vägslåtter Söderkulla 2018, Nils Hydén.

Inventering gotlandssäfferotplattmal Östhammars kommun 2015, Jannes Natur och Miljö AB.

Rapport stubbfräsning Spökbacken 2018, Nils Hydén.

Inventering slåtterängar med anpassad skötsel 2018, Upplandsstiftelsen.